

ЕТНОЦЕНТРИЗЪМ, ОБРАЗОВАНИЕ, УЧЕБНИЦИ

ИВАН П.ИВАНОВ

ЗНАЧЕНИЕ. Етноцентризмът е една от основните психологически характеристики на отношението личност-група. Той е феномен, който се проявява както на ниво индивиди, така и на ниво вътрегрупови и междугрупови отношения. Той е нормално психологическо състояние и неизбежна част от живота. В него могат да се отделят когнитивни, афективни и поведенчески съставки и проявления.

ОПРЕДЕЛЕНИЯ. Етноцентризмът (гр. *ethnos* - група, племе, народ и лат. *centrum* - център) е изследван за пръв път от *W. G. Sumner* (1906), който дава и първото определение: „представа за нещата, според която собствената група е център на всичко и всички други са оценявани от тази позиция... тенденция да се използват стандартите на своята група за оценка на другите групи, разполагане на своята група на върха на йерархията и разглеждане на другите групи като нисшестоящи.” [9]

Според *Livinson* терминът е употребяван за означаване на провинциализъм или културна ограниченост, тенденция на индивида да е «етнически центриран», да следва строго идеята за «културна еднаквост» и да отхвърля тази за «уникалност». [5]

Според *Reynolds* (1987) етноцентризмът е убеденост, че собствената култура (етнос, раса, пол, класа, страна) наистина превъзхожда всички други и тенденция да не се осъзнава това разбиране като предразсъдък. [12]

Levine и *Campbell* (1972) определят етноцентризма като „отношение или перспектива, в която ценности, получени от собствения културен фон (подготовка), се прилагат в други културни контексти, в които действат различни ценности.” [14]

Почти аналогично звучи и *Saler* (1993): „описание или оценка на другите в термините на нашите локални категории, приемани за еталони.” [11], както и *Мацумото* (2002): „тенденция да се оценява светът през собствените културни филтри.” [3]

Според *Maw* (1991) етноцентризмът е социокултурно явление, което описва пътищата и средствата, чрез които членовете на една културна група от позицията „отвътре” ограничават тези, които са „външни”. [10]

Счита се, че в общи линии изходната постановка на Sumner не се е изменила съществено през годините. [9]

БИОЛОГИЧНА ОСНОВА НА ЕТНОЦЕНТРИЗМА. Теорията на *Hamilton* (1964) е базата за обяснение на биологическата основа на етноцентристкото поведение. Имунната система на организма отхвърля всички чуждо. Генът, който влияе на поведението на индивида за одобрение на генетическия родственик, в сравнение със случайния индивид, влияе и на по-широка основа.

Има много експерименти с животни, които потвърждават този извод. Аналогично, подсъзнателно реагира и човекът. Първите ксенофонически тенденции са регистрирани на възраст три месеца, като отговорите на дразненията не зависят от предишния опит. Това предполага вроден компонент. [12]

ЕТНОЦЕНТРИЗЪМ И ГРУПОВИ ОТНОШЕНИЯ. Етноцентризмът се разглежда като система, определяща и производна от груповите отношения и означаваща индивидуални мнения и отношения, свързани позитивно с някои от тях. Много често може да води до междугрупови конфликти в резултат на активацията на механизмите за защита на групата.

Теорията за етноцентризма е стартова точка за разбирането на психологичния аспект на груповите отношения - кои индивиди и защо развиват конкуренция, конфликти или обратно, хармонични отношения. Те са концентрирани около въпроси, засягащи междуличностните отношения в

групата и също така между групите; съдържанието на идеите и мненията; тяхното развитие и отражение на индивидуалните отношения.

Терминът “**етноцентризм**” често заменя “раса” и “етническа група”, защото е по-малко дразнещ. Той се счита за по-малко отрицателно оцветен, тъй като не се свързва с цвета на кожата (раса) или културни феномени - обичаи, институции, традиции, език (етнически групи) или политико-географски феномени (нация).

От гледна точка на социологията, културната антропология и социалната психология основен фактор не е расата или респективно наследствеността, а социалната организация и интеракцията между социалните структури и личността. Тези взаимоотношения унифицират психическите характеристики. Унифицираните психични характеристики се групират в т.н. “расова (етническа) наследственост”.

IN-GROUP И OUT-GROUP. Етноцентризмът е свързан с различието и противопоставянето между in-group и out-group (вътре- и вън-група; „ние” и „те”), което е в основата на етническата самоидентификация. За пръв път тези понятия се разглеждат от Н.Хуман. Out-group са обектите, спрямо които се развива негативно отношение и враждебни нагласи (чуждите, другите), а in-group (групата за принадлежност, нашите) - обратно, са групи, спрямо които се развиват позитивни мнения и безкритична поддръжка (нагласи, отношения). In- и Out- групите са средство за идентификация и контраидентификация.

Развива се също позицията, че out-group са социален субординат на in-group. Основните въпроси, които подлежат на обсъждане в този аспект, са за основата на out-group - отхвърлянето; съдържанието на идеите за in-group и out-group и стереотипите в мисленето относно тях. [5]

Според *Preiswerk* и *Perrot* (1978) етноцентризмът е отношение на група, която:

- си приписва централно положение (позиция) в сравнение с други групи;
- дава си висока положителна оценка на достиженията и специфичните характеристики, изразяваща се в предпочитание на собствения хабитус пред останалите;
- възприема проективен тип поведение към out-group;
- интерпретира поведението на out-group чрез начина на мислене на in-group;
- изразява пренебрежение към представителите на out-group. [10]
- Основните характеристики на етноцентристката идеология са две:
- Определяне на out-group. Те са тези, които не предизвикват симпатии, чувство за идентификация, противопоставяне, те са “чужди”. “In – Out” отношенията са от първостепенно значение за състоянието на социалната структура. Към out-group се причисляват различни етноси, религиозни малцинства, криминално проявени, необразовани и др.
- Отхвърляне на out-group - изолационизъм и империализъм в междудържавните отношения; псевдопатриотизъм; расова и религиозна сегрегация и др. [5]

ВИДОВЕ ЕТНОЦЕНТРИЗЪМ. По мнението на *B. Applebaum* [6] терминът етноцентризъм има две значения в речниците: тенденция да се разглеждат чуждите групи или култури от собствена перспектива; вяра в изначалното превъзходство на собствената етническа група или култура. Това са два вида етноцентризъм.

Предрефлексивен етноцентризъм. Първата тенденция произтича от процеса на социализация в определена специфична култура. Той е неизбежен, тъй като социализиращата култура определя начина на мислене, чувствата и действията, чрез които се съди за света. По думите на *Gollnick & Chinn* (1986) нашата собствена култура автоматично се схваща като вродена. Тя е

единственият естествен способ за функциониране в света. Другите култури се сравняват и оценяват по нашите културни стандарти.

Етноцентрични в този смисъл са и доминантната и недоминантните групи. Такъв етноцентризъм не е морално осъдителен, ако тези убеждения и стандарти не се използват за кроскултурни съждения и действия, които в случая се правят от партикуларни и случайни позиции.

Доминантен етноцентризъм. Втората тенденция е свързана с чувството за превъзходство, господство и власт. „Нашата” група има правото да определя стандартите и ценностите така, че да се игнорират и подтиснат тези, които имат противоположни представи. Такъв етноцентризъм е деструктивен и заслепяващ. Той е разрушителен за членовете на недоминантните групи, чиито убеждения, ценности и стандарти са подтискани и омаловажавани. Той морално заслепява членовете на доминантната група, които не са в състояние да разберат, че тяхното господство маргинализира другите.

Само доминантната група може да е етноцентристка в този смисъл, тъй като само тя има властта и силата активно да подтиска различните или пасивно да увековечава своето собствено превъзходство. [6]

Според *Scott* етноцентризмът може да има „наивна” и „сложна” форма. В **„наивната” форма** човек взема ценностите на своята собствена култура като обективна действителност и автоматично ги използва като контекст, в рамките на който той съди за малко познати обекти и случаи. В **„сложната” форма** човек признава, че в действителността има множество гледни точки, но разглежда другите култури като неправилни, лоши или безнравствени. [14]

Почти аналогична е класификацията на *Д. Мацумото*:

- **негъвкав етноцентризъм** – характеризира се с неспособност да се излезе от рамките на собствената гледна точка и да се погледне на поведението на другите от тяхната гледна точка;

- **гъвкав етноцентризъм** – способността на хората да обуздават своя етноцентризъм; възприемането на реалността и реакцията спрямо нея на основата на собствените им културни филтри; възможността да се интерпретира поведението на другите от своята гледна точка. [3]

P. Рорти също счита, че има разлика между два типа етноцентризъм, всеки от които е форма на игнориране на другите:

- неизбежно условие, синоним на „човешка определеност“;
- лоялно отношение към собствения етнос и към социополитическите реалности (държавата). [4]

МНОГОМЕРЕН ПОДХОД КЪМ ЕТНОЦЕНТРИЗМА. *Fishbein* (1996) развива многомерен теоретически подход и признава сложността на етноцентризма. Според него степента на поражение от етноцентризма зависи от личностното предразположение на психиката към внушения, собствения опит от отношенията с целевата група, влиянията на семейството и приятелите и културното изображение на целевата група от телевизията, книгите и училището.

Johan van der Dennen (1986) прави следните обобщения:

1. Етноцентризмът не може да се обясни лесно с едно теоретично положение, а е многомерно и комплексно по характер (природа) явление.
2. Етноцентризмът, независимо от неговата сложност, може да бъде регулиран.
3. Етноцентризмът, независимо от неговата сложност, може да бъде изследван като аспект на ежедневието.

ЕТНОЦЕНТРИЗЪМ И ЛИЧНОСТНИ ОСОБЕНОСТИ.

Собствената култура задава когнитивната матрица за рефлексивно отношение към света. Ако хората са живели само в една култура, то е естествено тази култура да се счита за стандарт.

Затова и за всички хора е нормално да считат, че това, което става в тяхната култура, е естествено и правилно, а това, което става в чуждите

култури, е неестествено и неправилно. Нормално е да се считат обичаите на своята група за универсални, както и нормите, ролите и ценностите ѝ за безусловно правилни. Помощта и кооперацията с членовете на своята група се смятат за естествени и за правилен се счита такъв маниер на действие, който води до победа на собствената група. Етноцентризмът винаги е свързан с изпитване на чувство за гордост от своите и нерядко с отхвърляне на „чуждите”, като интензивността на чувствата зависи от степента на културните различия. [5]

Ако одобрението от собствената етническа група (in-group) е жизнено важно, от общата принадлежност се извличат изгоди. Това се прави чрез подчертаването на етномаркерите до степен на етническа униформа - дрехи, украса, татуировки, език (жаргон, диалект).

Съществуват данни, че представителите на колективистичните култури са по-етноцентрични, отколкото членовете на индивидуалистичните култури. [3]

Счита се, че повечето етноцентрични хора са по-малко интелигентни от по-малко етноцентричните. Също така образованието е фактор, притъпяващ етноцентризма [5].

Изследванията показват, че нарцисизмът и етноцентризмът са един и същ процес, който се проявява на две различни нива. Нарцисизмът е центрираност на индивида на себе си, а етноцентризмът - на собствената група. Самовлюбените хора имат тенденция да са етноцентрични и техният етноцентризъм да е с шовинистична природа. Те не са особено предани и готови за жертва в името на групата. [7]

ПОЛОЖИТЕЛНИ И ОТРИЦАТЕЛНИ СТРАНИ НА ЕТНОЦЕНТРИЗМА.

Спори се за естествеността или не на етноцентризма.

Според едната теза **етноцентризмът е неизбежен и всеки човек е етноцентричен.** Той е нормално следствие от социализацията и сам по себе

си не е нито лош, нито добър, а само отразява съществуващото положение на нещата. [3]

Според втората теза етноцентристкото поведение се е формирало в течение на човешкото филогенетично развитие и е придобило адаптивна ценност, тъй като по този начин индивидът получава по-голям шанс да преживее и да се възпроизведе.

Според третата – то е просто **социална дисфункция или патология.** [12]

Съвременният живот намалява необходимостта от етноцентристко поведение и неговата адаптивна ценност поради глобализационните процеси. Известна степен на стабилен умерен етноцентризъм е необходима, за да се гарантира защитата от екстремни ситуации, и той е естествен и присъщ на всеки човек. Неговата острота нараства при неблагоприятно влияние на природни и социални фактори, основно кризи и недостиг на ресурси. [12]

Етноцентризмът защитава целостността на родовата (етническа, расова) група, за да увеличи силата на взаимния алтруизъм. Индивидът, който има кооперативно и дружелюбно поведение, в т.ч. и етноцентристко, извлича множество изгоди от това.

Етноцентризмът може да съхрани необходими ресурси за групата [12]. Групите, в които съществуват явно изразени проявления на етноцентризма, като правило са по-жизнеспособни. Те са по-сплотени, под влияние на етноцентризма, по-патриотични и готови за жертви и мъченичество в името на нейното благосъстояние.

Етноцентризмът е необходимо условие за проявата на национално самосъзнание и даже за обикновена групова лоялност.

Въпреки че са възможни и крайни проявления на етноцентризма, в повечето случаи той се проявява в по-търпими форми. [1]

Етноцентризмът играе и консервативна роля, има негативно влияние върху развитието на културата. Той може да бъде инструмент, действащ

против измененията на обществото. Доминантните групи считат своето общество за най-добро и справедливо и се стремят да внушат това на другите групи, като вдигат нивото на етноцентризма. [1]

ЕТНОЦЕНТРИЗЪМ И СТЕРЕОТИПИ. Стереотипите са неотменно свързани с етноцентризма. Те са обобщени представи за група хора, в частност за основополагащите им психологически характеристики или личностни черти.[3]

Стереотипите могат да бъдат и позитивни, и негативни. Те могат да бъдат верни или грешни. Може да са основани в определена степен на „фактически“ наблюдения (социотип) или да са безоснователни. Могат да се отнасят за in-group (автостереотипи) и за out-group (хетеростереотипи). Фактически, често се случва значително съвпадение на автостереотипите на една група с хетеростереотипите, към които се придържат другите относно тази група.

ЕТНОЦЕНТРИЗЪМ И ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ.

Според *Livinson* [5], традиционната концепция за етноцентризъм основно се свързва с предразсъдъците. Те са тенденция предварително да се съди за хората на основание тяхната принадлежност към една група и обикновено имат формата на възгледи или чувства за отхвърляне и нехаресване на out-group. От друга страна, то е отхвърляне на “чуждите” изобщо, само защото са такива. Обикновено думата предразсъдъци се свързва с дискусиите за расовите предразсъдъци или за предразсъдъци, свързани с някакви малцинства. Това е едно разбиране, отнасяно към дискриминацията на една група от друга (расови, религиозни, сексуални и пр.)

ЕТНОЦЕНТРИЗЪМ И КСЕНОФОБИЯ.

Хората с готовност, макар и не неизбежно, развиват силна лоялност към собствената етническа група и отхвърлят „другите”.

Ксенофобията, страхът и ненавистта към чуждото (чужденците), недоверието – това са все логически компоненти на етноцентризма, но не и

задължителни. Етническата присъединеност изисква преживяването на някаква реална или фиктивна родствена връзка и склонност за одобряването на in-group (лоялност към in-group). Това не значи задължително ненавист (враждебност) към out-group. [9; 14]

Етноцентристките морални системи намаляват състраданието към „чуждите”, позволявайки агресия спрямо тях. Те въвеждат своеобразна морална дихотомия: насилието към in-group е оценявано като отрицателно, а спрямо out-group - като положително и даже желателно и героично. Образът на „чуждия” се стереотипизира и дехуманизира – още в древна Елада хората се делят на „елини” и „варвари”.

Ксенофобията е била оправдана при традиционно враждебни отношения – всеки срещу всеки, както е било в зората на човечеството. Но такова поведение е малко адаптивно при ниска враждебност, сътрудничество, обмен (търговия).

В съвременните общества нараства близостта на хората (не само физическа) и субкултурите са много. Това развива сложни взаимоотношения на множество in-group и out-group, с които човек е свързан. [12]

Един друг аспект на етноцентристките отношения е регистриран от Saarinen (1988) - постоянни отрицателни нагласи към собствената група и нейната позиция. [9]

ЕТНОЦЕНТРИЗЪМ, ДИСКРИМИНАЦИЯ И РАСИЗЪМ.

Етноцентризмът е само на крачка от дискриминацията и расизма. Те са прояви на несправедливо отношение към някои хора, основано на тяхната принадлежност към дадена група. [3]

Традиционното разбиране за расизъм и неговите проявления е свързано с индивидуални, открити, преднамерени и директни актове на насилие, агресия и дискриминация. Расистът ирационално, враждебно и бързо категоризира и стереотипизира хората на основата на своите повърхностни разбирания.

Етноцентризмът обикновено не е свързан с расова антипатия. „Нетолерантността“ нерядко грешно се приема за расов предразсъдък, особено когато е по отношение на расово различна група. [2]

Съвременните проявления на дискриминацията и расизма са много различни. Те са свързани със социалното конструиране, не акцентират на биологическата основа и изменят фокуса от индивида върху обществото; доказват, че расизмът е свойствен за поведението на западната (бялата) цивилизация. Сега расистът не е задължително ирационален, враждебен и нетърпелив да прави стереотипни предположения относно групи хора. Расист е и този, който пасивно подкрепя господството и статуквото, несправедливостта. Това е най-значимото етическо достижение през XX век. [6]

Много често явление е институционалната дискриминация и расизъм — дискриминация, която се проявява явно или скрито на ниво общество, организации или институции, в това число и в образованието. Тя е следствие от доминирането на една група над другите.

ЕТНОЦЕНТРИЗЪМ И ДОМИНИРАНЕ.

Понятието „доминиране“, употребено във връзка с различни групи в обществото, е най-подходящо за случая, тъй като означава не само власт, но и наличие на някои привилегии, в т.ч. и невидими, неяви. Те са два вида.

Едните не се разпознават като привилегии, а като *законни права*: да живееш, където си искаш; да имаш приятни съседи; да виждаш по медиите „своите“ хора, с техните език, култура и проблеми; да изпитваш гордост от приноса на „своите“ в националното наследство или цивилизацията и това да е отразено в медиите; децата да получават образование, в съдържанието на което са отразени правдиво и дружелюбно проблемите и приносите на „своите“; да не се сблъскваш с прояви на сегрегация в банката, магазина и други институции... Хората от доминантната група се ползват от тези привилегии, а от недоминантните – често не.

Принадлежността към доминантната раса дава не само материални привилегии. Тя също формира възприятие на действителността. *Доминантните норми и стандарти* (знания, прогрес, истина, добро, лошо и пр.) са вторите невидими привилегии. Те са особено вредни, тъй като не засягат членовете на доминантната и на недоминантната група еднакво. Както отбелязва иронично *Roman* (1993), за белите хора белият цвят на кожата не е цвят и всеки по-мургав се счита за цветнокож... За недоминантната група обаче тези невидими норми са подтискащи и подчиняващи. Те ги карат да подтискат своята чувствителност и да възприемат света „не чрез своите очи, а от перспективата на доминиращите, да развиват двойно съзнание и поведение.”

Нормите на доминантната група се универсализират като мерки за качество, критерии за йерархия, стандарти за атестация, предиктори на успеха, коректори на вербалното и невербално изразяване и на поведението и т.н. Единственият път към жизнен успех е те да се следват. Това е лесно и естествено за доминантните групи и много трудно за недоминантните. [6]

ОБРАЗОВАНИЕ И ЕТНОЦЕНТРИЗЪМ.

Основната „противоотрова на етноцентризма” [6] е уважението към разнообразието, което трябва да стане образователна цел. То изисква да се спазва **основният принцип** – **този, който уважава разнообразието, не определя кои ценности трябва да преобладават, когато ценностите на различните култури са в противоречие.**

- Учителят трябва да е модел за такова отношение;
- Отношенията в класната стая трябва да са основани на взаимно уважение;
- Учебното съдържание трябва да не е етноцентрично, да дава достатъчно възможности за изява на другите култури и да не дава възможности те да бъдат маргинализирани. [6]

УЧЕБНИЦИ И УЧЕБНИ МАТЕРИАЛИ. Въпреки че учебниците са само един източник за образование на учениците в училище, те са много важен източник.

McCarthy (1990) доказва, че те могат да подтиснат идентичността на малцинствата (не само етнически) и да възпроизвеждат неравенствата, които съществуват в обществото.

Apple и *Christian-Smith* (1991) пишат, че учебниците представят нечий избор на легитимни знания от всички възможни знания в света и този избор дава различен културен капитал на различните групи. [13]

Klope (1995) установява, че много стереотипи и предразсъдъци се дължат на съдържанието на детските книги и учебниците. Тези по история, география и социални науки почти винаги съдържат материали с висока степен на етноцентризъм, стереотипизиране, расизъм. Малцинствата са представени стереотипно и старомодно. Това е „скрит, таен” курикулум. [15]

Една от тенденциите в постмодерния свят е да се представят в учебниците не абсолютни, а контекстуални знания и да се включат разнообразни типове знания и възможности за усвояването им. По този начин може да се преодолее етноцентризмът, расизмът и културният империализъм, чрез представяне на културите на местните малцинства и аборигените и временните и нови малцинства от типа на имигрантите и мигрантите. [13]

МЕТОДОЛОГИИ ЗА АНАЛИЗ НА ЕТНОЦЕНТРИЗМА В УЧЕБНИЦИТЕ.

Анализът на текстовете на учебниците, за да се установи нивото на етноцентризъм, се прави по две свързани методологии. И двете отчитат присъствието на културата и гледната точка на групите, различни от доминантната.

В една от цитираните публикации [13] се прилагат следните подходи:

1. „Археология” (*Foucault*, 1972) – събиране на факти (текстове, графики). Определяне на количествени параметри за присъствие.

2. „Идентификация” (Luke, 1989) – установяване на идеологическите и граматически особености на текстовете, като идеологическият анализ е свързан с отговора на въпроса „какво се пише?”, а граматическият - „как е написано?”

В друга публикация [10] се посочват традиционните понятия количествен (квантитативен) и качествен (квалитативен) аспекти на контент-анализа.

Количественият анализ е предназначен за установяване на параметри от типа на обхвата на темата и пропуските в текста. Той се базира на различни примери за предразсъдъци, уклони и стереотипи (опростяване и обобщение) в текста.

Качественият анализ разкрива идеологическите елементи в примерите за етноцентризъм. Той позволява да се правят сравнения.

КРИТЕРИИ ЗА АНАЛИЗ НА УЧЕБНИЦИ.

В различни изследвания се прилагат различни системи от критерии [5; 10; 13]. Те могат да се сведат до следните:

1. Отношения към малцинствата (етноси, политически партии, религиозни секти и пр.)

- субординация – изначална социална йерархия по етнически, политически, социален, полов или расов признак;
- социален функционализъм – свързване на определени етноси, класи, раси, полове и пр. с определени социални роли или професии;
- сегрегация;
- междуетническа враждебност (по-скоро нагласа, отколкото поведение): „злобни, злостни, безмилостни, непримирими, ожесточени чувства към другите общества”; „отрицателни отношения и емоции, презрение, недоверие към другите етноси”.

2. Патриотизъм

- любов към собствената страна (разглеждана като in-group);
- безкритично приемане на културните ценности;
- конформизъм спрямо националните цели и развитие;
- отхвърляне на другите страни като out-group.

3. Интензивност на интраетническата лоялност

- наличие на „ние-чувство”, съзнание за принадлежност към етническата група;
- възприемане на мнозинството непосредствено като единица и цялост самостоятелно от други такива единици;
- реален или предположим общ произход;
- обща съдба;
- общ език или отношения;
- привързаност към общи норми и ценности;
- заплахи и съревнование с другите групи.

4. Етноцентристки легенди и митове в научните текстове

Всяка култура има определени легенди и митове, които формират нейния светоглед. Те са с ирационална и фолклорна основа и някои от тях са общи за много култури, но други не са. Тези легенди и митове могат да се групират в следните категории:

- етноцентристки технологични легенди и митове – използване на материали, начини на лов и риболов, готвене на храната, транспорт, дрехи, инструменти, украшения, лични вещи, лекарства и пр.;
- етноцентристки представи за природата – явления от типа на Млечния път, морето, реките, огъня, вятъра, дъжда, земетресенията, Слънцето, Луната, животните и пр.;
- етноцентристки представи за социалния живот – церемонии за кръщаване, инициация, погребение, градски и селски обичаи, семейна структура, приятелство, морал и пр.

ПОКАЗАТЕЛИ ЗА КОНТЕНТ-АНАЛИЗ НА ТЕКСТОВЕ ОТ УЧЕБНИЦИ.

Ползвана е системата от показатели на *Ann Doyle*, прилагана в подобно изследване [10].

1. Обхват. Оценка на частта от текста, заедно с илюстрациите, свързана с темата, в отношение към пълния размер на учебника.

2. Пряко изражение на етноцентризма. Извращаване, изопачаване, изкривяване, деформация, чрез механизмите на стереотипи (предубеждения), пейоративни изрази и ценностно-обагрена терминология. Издава съзнателно намерение да се постави някой етнос в подчинено положение.

3. Косвено изражение на етноцентризма. Изразява отношение, което повече се подразбира, отколкото е заявено и е скрито в текста. Няма откровена враждебност, отрицателните изрази или стереотипи може да са насочени към съдържанието на определена култура - ценности, разбирания, норми и правила на поведение на „другия”.

4. Обобщения, пропуски и опростявания. Оценка на ефекта от недостатъчното място за развитие на една тема, поради което може да се получи ефект на неправилни обобщения, пропуски и опростявания. Това е неизбежно в учебниците за по-малките ученици.

5. Избор на илюстрации. Оценка на илюстрациите от гледна точка на етноцентристкото представяне на темата във връзка с другите компоненти: текст, разположение на страницата и оформление.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Грушевицкая, Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов (Под ред. А.П. Садохина. - М., 2002.

2. Этничность, раса, способ производства: неомарксистская перспектива. // Журнал социологии и социальной антропологии, 1998. том 1.
3. Мацумото, Дэвид. Психология и культура: современные исследования. Перевод с английского. Санкт-Петербург, 2002.
4. Abdel-Nour, Farid. Liberalism And Ethnocentrism. // Journal of Political Philosophy, Jun, 2000, Vol. 8, Issue 2.
5. Adorno, T.W. et al. The Authoritarian Personality. N.Y., 1982.
6. Applebaum, Barbara. Moral paralysis and the ethnocentric fallacy. // Journal of Moral Education, Jun, 1996, Vol. 25 Issue 2.
7. Bizumic, B., J. Duckitt. Narcissism and ethnocentrism: A study. // The Abstracts of the 32nd Annual Meeting of the Society for Austral-Asian Social Psychologists, //Australian Journal of Psychology, Supplement 2003, p. 33.
8. Cashdan, Elizabeth. Ethnocentrism and Xenophobia: A Cross-Cultural Study. // Current anthropology, Volume 42, Number 5, December 2001
9. Castex, Graciela M., Frames Of Reference: The Effects Of Ethnocentric Map Projections On Professional Practice. // Social Work, Nov., 93, Vol. 38, Issue 6.
10. Doyle, Ann. Ethnocentrism and History Textbooks: representation of the Irish Famine 1845–49 in history textbooks in English secondary schools. //Intercultural Education, Vol. 13, No. 3, 2002
11. McCutcheon, T. Russell. Taming ethnocentrism and trans-cultural understandings. //Method & theory in the study of religion, 2000, vol. 12, issue 1/2
12. McEvoy, Joseph, Chad. Consideration of Human Xenophobia and Ethnocentrism from a Sociobiological Perspective. //Human Rights Review, April-June 2002
13. Ninnes, Peter. Representations of indigenous knowledge in secondary school science textbooks in Australia and Canada. // Int. J. Sci. Educ., 2000, Vol. 22, No. 6.

- 14.Scott, Thomas J. Thai exchange students' encounters with ethnocentrism. // Social studies, Jul/Aug 98, Vol. 89, Issue 4.
- 15.Van Der Linde Ch. Intercultural communication within multicultural schools: Educational Management Insights. //Education, Winter97, Vol. 118 Issue 2.